

Szakirodalom

- BÁRCZI GÉZA 1963. A magyar nyelv életrajza. Gondolat.
- BENKŐ LORÁND 1960. A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás első szakaszában. Akadémiai.
- Debreceni Grammatika 1795. Magyar Grammatika, mellyet készített Debreczenben egy Magyar Társaság. Bécs.
- FÁBIÁN PÁL 1984. Nyelvművelésünk évszázadai. Gondolat.
- FISHMAN, JOSHUA A. 1974. Language modernization and planning in comparison with other types of national modernization and planning. In: FISHMAN (ed.): Advances in language planning. Mouton. The Hague. 79–103.
- GYARMATHY SÁMUEL 1794. Okoskodva tanító nyelvmester. Kolozsvár.
- HAVRÁNEK, BOHUSLAV 1932/1964. The Functional Differentiation of the Standard Language. In: PAUL L. GARVIN (ed.): A Prague School Reader. Georgetown University Press. 3–16.
- KASSAI JÓZSEF 1817. Magyar Nyelvtanító Könyv. Sárospatak.
- KAZINCZY FERENC 1819/1960. Ortológus és neológus; nálunk és más nemzeteknél. In: KAZINCZY 1960. II: 194–211.
- KOSÁRY DOMOKOS 1980. Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Akadémiai.
- NÉMETH LÁSZLÓ 1939/1989. Kisebbségben. In: Sorskérdések. Magvető és Szépirodalmi. 408–82.
- NEUSTUPNY, J. V. 1974. Basic types of Treatment of Language Problems. In: J. A. FISHMAN (ed.) 1974: Advances in Language Planning. Mouton. The Hague. 37–48.
- PAIS DÉZSŐ 1953. Az irodalmi nyelv. MTA I. Oszt. Közl. 425–66.
- SIMONYI ZSIGMOND 1905. A magyar nyelv. Athenaeum. 2. kiadás.
- SZEKFÜ GYULA 1926. Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez. Magyar Történelmi Társulat.
- SZILY KÁLMÁN 1902–1906. A Magyar Nyelvújítás Szótára. 1–2.
- SZÜCS JENŐ 1974. Nemzet és történelem. Gondolat.
- TOLNAI VILMOS 1929. A nyelvújítás. Akadémiai.

WACHA IMRE

Asszociációk egy Móricz Zsigmond-szöveghez Móricz Zsigmond: Gyászbeszéd Ady Endre ravatalánál

Szöveg- és stílselemzéseink meglehetősen mostohán bántak a rétori művekkel. Alig-alig akad napjaink szakirodalmában olyan cikk, tanulmány, mely szónoki mű szerkezetét vagy stíluseszközeit vizsgálná. A következőkben egy szónoki mű egy részletének stilisztikai és retorikai eszközeit, szerkesztésmódját próbálom kibontani.

A mű – melynek most csak első, kissé terjedelmesebb vezető részét vizsgáljuk meg – Móricz Zsigmond gyászbeszéde Ady Endre ravatalánál, 1919. január 27-én hangzott el a Nemzeti Múzeum előcsarnokában. Így hangzik a bevezető rész:

Költő fekszik a ravatalon.

Költő jelent meg a magasban, a halál által az élet fölé emelt gyászpompában, s vonja magára a néptömegek figyelmét. Költő tündöklük fekete s vörös fényben a mai idők véres és fekete ködén át.

Ady Endre a ravatalon.

Ki volt, akit ma annyian állunk körül, hogy hódolatot adjunk neki, ma, mikor megszűnt minden hódolat minden halom megszemélyesítői előtt. Hogy tömjént gyűjtünk előtte, ma, mikor ki kell húnynia minden tömjénnek minden oltárokon. Hogy szeretetünk aranyát s háláink drágakincsét szórjuk elébe, ma, mikor nincs többé senki, akit a tömegek fölött az aranyak és a hatalomnak személyes uralma megillessen.

A forradalom költője, éppen az átalakult világszemlélet szellemi vezére fekszik a ravatalon; megilleti őt a lelkeknek minden hódolata, tömjéne és aranya.

Embertestvérünk fekszik itt, akinek egész élete abban telt el, hogy ő sírta el a mi bánatunkat, ő átkozta el a mi átkainkat, ő szerette helyettünk az emberiséget, s ő szenvedett értünk az emberektől, ő szítja fel a mi borunk mérget, s ő fizette le értünk a nyomorúság adóját.

Embertestvérünk fekszik itt, akinek a lelke tele volt egy életen át részegítő tűzzel, bánatos és mérgezett fájdalommal, jajgató és parancsoló, egeket ostromló viaskodással. Tele volt a lelke küldetéssel, a tömegek lelkét sugározta ki, s az ő hajnali csillagfényénél virradt ránk a magyar jövő legcsudálatosabb, most fakadó hajnalhasadása.

(Móricz Zsigmond gyászbeszéde a Nemzeti Múzeumban. Részlet. Pesti Hírlap, 1919. január 28. Móricz Zsigmond Összes Művei. Tanulmányok I–III. Szerk.: SZABÓ FERENC, Szépirodalmi könyvkiadó, 1978. I, 353–5.)

A szövegre – ennek már az első, ismerkedő átolvasásra is fel kell tűnnie – jellemző az erős retorizáltság. Nem véletlenül, hiszen szónoki mű, annak is sajátos formája: alkalmi beszéd, ezen belül jelentős személyt, életpályát méltató gyászbeszéd.

A retorizáltságának egyik legfontosabb nyelvi jele a szóhasználatban is, a grammatikai megoldásban (a mondszerkesztésben) és a gondolatritmusban is megfigyelhető ismétl(őd)és: a szavaknak, a képeknek, jelképeknek, szibólumoknak, utalásoknak (allúzióknak) fokozó értékű visszatérése és párhuzamossága, a mondatok anaphorikus szerkezete.

A látvány rövid leírásával kezdődik a gyászbeszéd. Ez egyszerre konkrét és elvont. Az első egymondatos bekezdés egy tömör kijelentő mondat: „Költő fekszik a ravatalon.” Utána még kétszer, összesen háromszor jelenik meg, hangzik el a *költő* szó, mindig a mondat elején, tehát hangsúlyos helyzetben. Mindegyik esetben egy-egy hasonló jelentésű, de fokozó értelmű állítmány közvetlen kíséretében: „Költő *fekszik...*”, „Költő *jelent meg...*”, „Költő *tündöklök...*” Mindhárom állítmányt valamilyen határozó követi. Ezek a látvány konkrét leírását elvont magasságba emelik azáltal, hogy a konkrét leíráshoz többletjelentést adnak. A három állítmány ugyanis részben a testhelyzetnek valamilyen megváltozott formáját idézi fel, és ezáltal minőségi különbséget fejez ki. A hozzájuk kapcsolódó három határozó pedig más-más asszociációs mezőt kapcsol be. A „Költő *fekszik a ravatalon*” még csak a konkrét képet adja meg, s arra a kérdésre ad választ, ki a halott, ki van felravatalozva. A Nemzeti Múzeum előcsarnokának közepén álló ravatalra és a rajta fekvő halott költőre irányítja a figyelmet. Az indító mondat (állítmányának jelentése miatt is) statikus leírás; koppanó rövidségével, két erősebb hangsúlyával súlyosan hullanak a szavak: „Költő fekszik a ravatalon.”

A második bekezdést indító mondat állítmánya és határozója („Költő *jelent meg a magasban*”) másfajta testhelyzetet(?), létet sugall: a költő mintegy megelevenedett: a halott (új életre feltámadva) megjelent a magasban. Abban a magasságban „jelent meg”, amely a ravatalnak és a katalafalknak a magassága és gyázzpompája. Ez egyszerre valódi, tárgyyszerű, valós magasság is. (Móricz a beszéd utolsó előtti mondatában utal is erre a konkrét magasságra „A költő, aki *fölöttünk fekszik* dupla koporsóban...”.) De egyúttal másfajta magasság is ez: lezárja és újra minősíti az elmúlt életet, a volt élet a halál mélységéből, infernójából („A mélységből kiáltok, Uram” – mondja a katolikus szertartás) a túlvilági élet magasságába emeli és helyezi át. Az a magasság is ez, mely a rá a felravatalozás helyszínén valójában fel (felfelé) néző élőket elgondolkoztatja: ki is volt valójában, akinek koporsóját körülállják, készíti őket, hogy magukban újra minősítsék az eltávozott életét, kényszeríti őket, hogy ráeszméljenek az elhunyt értékeire, azéra, aki az életet lezáró halál után az élők tudatában is (és a halál utáni világban is) mintegy új életre támad fel, új életet kezd és mutat az élőknek. (Nem véletlenül fejezi be Móricz (előbb már részben idézett) utolsó előtti mondatát így: „A költő, aki *fölöttünk fekszik* dupla koporsóban: *közöttünk van, közöttünk él tovább, bennünk munkál, a mi életünk boldog jövőjén*”.)

A harmadik mondat állítmánya és határozója: „Költő *tündöklök fekete és vörös fényben a mai idők véres és fekete ködén át*” ismét új alakban jeleníti meg Adyt: fényt áraszt köréje, mely egyrészt a ravatal drapériájának feke-

te és a kandaláberek, gyertyák lángjának vörös fényét, a látványt érzékelteti, tudatosítja; másrészt a költő műveinek színvilágát felidézve Ady életének, munkásságának belső sugárzását kelti (új) életre; harmadrészt a halál utáni élet és megdicsőülés fényeire utal. S ez a fény mintegy utat mutatva a mai (azaz az akkori) idők ködén világít át, s ez által a kor véres és gyászos eseményeire utal. A *fekete* és *vörös*, valamint a *véres* és *fekete* chiazmusában egyszerre többszörös ellentét és párhuzam is feszül: a konkrét látványnak: a koporsónak, drapériájának fekete és kandaláberlángoknak, a koszorúk virágainak vörös színei, az irányt mutató tűz (lángoszlop) fénye és a kor véres eseményei, sötét kilátástalansága. Mindezt felerősíti a *vörös* és a *véres* etimológiailag közös töve és Ady egyik kulcsszavára, a *vér*-re való rejtett utalás. (Ugyancsak Ady kedves motívuma a később többször is felbukkanó *arany* és a *fekete* is.) Több jelentése van a *köd* szónak is.

A három mondat azonban – éppen az állítmányok, határozók által – bibliai és általuk képzőművészeti asszociációkat is felidéz(het): a halott és feltámadó Megváltónak a képét, akit a gótikus oltárképeken és a későbbi festményeken a három ige és a határozók sugallta látványnak megfelelő formákban ábrázoltak a festők: amint a keresztről való levétel után kiterítve vízszintes testhelyzetben fekszik (általában Mária ölében); majd a halált legyőzve, új életre kel, kilép a sírból, s megjelenik a sírt őrző, az előtte leboruló katonának, majd a tanítványok előtt; végül a megdicsőülés sugárzásában fénylően emelkedik (Grünwald képén az előtte leboruló katonának, más képeken) a rá áhítatos csodálattal felnéző tanítványok fölé. Gondoljunk csak az Anjou-legendárium képeire, a János-réti Passió-oltárnak Krisztus siratása és sírbatétele című táblaképe (Nemzeti Galéria), a „Forgó Krisztus”-ra (Pannonhalma), a Dél-francia Mester Avignoni Pietájára (Louvre), azután Kolozsvári Tamás garamszentbenedeki szárnyasoltárának Krisztus feltámadása (Nemzeti Múzeum) és Grünwald szárnyasoltárának Feltámadás című táblaképe, vagy El Greconak Krisztus feltámadása című festményére (Prado), vagy a National Galerie-ben látható gótikus szárnyasoltárra, illetőleg a Loire menti Fontevraud kolostor káptalantermének freskóira. Ez utóbbiak ezt a három mozzanatot egymást követő tábla- illetve faliképeken mutatják be.

Móricz mondataiban (állítmányaiban) rejtve az is munkál, ahogyan mi magyarok Adyt és általában a költő-váteszt fogadtuk és fogadjuk: életében nem törődünk vele, nem ügyelünk rá, csak halála után döbbenünk rá, ki is volt, aki elment közülünk. Olykor pedig csak több, sok év múlva ismerjük fel és el (költői) nagyságát, akkor siratjuk el prófétai mivoltát, akkor jövünk rá megváltói szándékaira, akkor – utólag – próbáljuk megadni neki azt a tiszteletet, elismerést, amelyet már életében meg kellett volna kapnia. Kísér-

tetiesen megismétlődött mindez József Attilával és napjainkban Pilinszky Jánossal. (Vö.: KOPPÁNY ZSOLT: Mikor lesz klasszikus [Pilinszky]? Magyar Nemzet, 1993. dec. 9. 6.)

Hogy mindaz, amire eddig a szöveg szavai alapján következtettünk, nem belemagyarázás, utólagos asszociációk belehallása a szövegbe, azt maga Móricz Zsigmond igazolja. Az író és a köz című, 1935-ből származó előadásának néhány mondatával: „Az író, a költő ismeretlenül áll a közönség előtt, s főképpen a kortársak előtt. Csudálatos is az, hogy valaki azt a jussot követeli magának, hogy ő a nemzet üterén tartja a kezét, s hogy az ő szava megvilágosítja az elméket. Meg kell ahhoz halni, hogy a költőnek egész jelentősége megjelenjen a közönség s a nemzet előtt. A halál azonban a végére marad, s a költő már nem élvezzi az elismerést, mely a Kerepesi temető kapuján át sugárzik feléje.” (Stádium 92/3, 1992. 3. sz. 8.)¹

Igazolja a feltételezéseket a beszéd folytatása is, mert ugyanezt a gondolatot fejtegeti (pontosabban az azonosítást sugallja, erősíti) a harmadik bekezdés, mely ismét csak egyetlen koppanó, súlyos kijelentés: „Ady Endre a ravatalon.”

A negyedik bekezdés tulajdonképpen egyetlen kérdés, melyet Móricz az alárendelt mellékmondati határokon pontokkal három mondatra tagolt szét. Ez a „széttagolás” azonban nem fékezi le, hanem – mint majd látni fogjuk – ritmikusságával inkább fokozza a mondat lendületét, feszültségét.

A három mondatra szétbontott bekezdést a rövid – kérdést tartalmazó – főmondat és a hozzá szorosan csatlakozó mellékmondat vezeti be: „Ki volt, akit ma annyian állunk körül...”. Ezt követi három – tartalmilag és mondat szerkezetiileg majdnem teljesen arányosan – párhuzamosan szerkesztett mellékmondat-sorozat. Közülük kettő szerkezetiileg, ritmikailag teljesen párhuzamos, a harmadik megnyúlik: részletezőbb és ezért némileg apróztabb ritmusú. Mindhármat *hogy* kötőszó vezeti be, s mindegyik közepén ott áll a *ma, mikor* szó pár, mely további részekre bontja az alárendelt, de az előzményhez szorosan kapcsolódó mellékmondatokat.

Az egyetlen kérdőmondat értékű három mondat-„darabnak” néhány kitétt és egy vagy két hiányzó kulcsszava van. Ezek mintegy rímelnék a *fekszik-jelent meg-tündöklök* állítmányokkal indított asszociációsorra: más irányból erősítik az azonosítást. E kulcsszavak: *hódolat-oltár-tömjén, szeretet-drága-kincs-arany*. Ha „világismeretünk”, irodalmi, mitológiai tájékozottságunk, a Biblia Újszövetsége alapján felismerjük szimbolikus értelmüket, jelzésértéküket, óhatatlanul felképzik bennünk az a kulcsszó is, melyet Móricz elhagyott, nem mondott ki, mely hiányzik a móríci szövegből. Ez a szó a *mirrha*. Ezek által súlyt kapnak azok a kulcsszavak is, melyeket

Móricz késleltetetten, a szöveg folytatásában mond ki: *szenvedés, fájdalom, bánat*.

E kulcsszavak, említettem, szimbolikus értelműek is, és igazolják, egyúttal előlegezik is a Megváltóval, a vátezzel, prófétával való azonosítás asszociációjának jogosságát.

E három ajándékot vitték Betlehembe a kis Jézusnak, a Megváltónak a háromkirályok, az akkor ismert föld lakóinak képviselőit.

Az ajándékok közül a Móricznál metaforikus szerkezetben (*szeretetünk aranyát és háláink drágakincsét*) is előforduló *arany* és a *drágakincs* a földi királynak szolt, a *tömjén* az istenkirálynak szánt ajándék volt, melyet illatáldozatként az oltárokon égettek el, az Istennek szóló hódolat jeléül. E kettőt kapta koporsójánál Ady, akit *megillet* „a tömegek fölött az aranyak és a hatalomnak személyes uralma”, „a lelkeknek minden hódolata, tömjéne és aranya”. A *mirrha*, ez a keserű keleti fűszer, mivel az ókorban fájdalomcsillapító erejű gyógyszer volt, a szenvedő embernek szolt. A háromkirályok ajándékukat tehát a föld akkor ismert népeinek, a fehéreknek, indiaiaknak (ázsiaiaknak) és a móroknak (szerecsenyeknek) nevében annak a Megváltónak hozták el, aki egy személyben Isten fia, földi király és szenvedő ember. Csakhogy a háromkirályok ajándékukat a gyermek Jézusnak vitték, Móricz pedig a szeretet aranyát, a hódolat *tömjén*-ét annak a már ravatalon fekvő, halott Ady Endrének hozta el, aki túl volt minden földi szenvedésen, s ezért már nem volt szüksége fájdalomcsillapítóra, noha prófétaként „ő sírta el a mi bánatunkat, ő átkozta el a mi átkainkat”, ő „szerette helyettünk az emberiséget, ő szenvedett értünk az emberektől ... ő fizette le értünk a nyomorúság adóját”. Ezek a kifejezések is prófétai, sőt krisztusi magatartásra utalnak. (Persze ott vannak mellettünk az Adyra, személyére, költészetére, modern szellemiségére utaló képek is: „a mi borunk mérge”, az „egy életen át részegítő tűz”, a „bánatos és mérgező fájdalom”, azután „a forradalom költője, az átalakult világszemlélet szellemi vezére” stb.

A költőkirály-prófeta (megváltó) azonosítást felerősíti még egy motívum. A szöveg ötödik bekezdésének végén megjelenik a betlehemi csillag megfelelője is: Ady „*hajnali csillagfényénél* virradt ránk a magyar jövő ... hajnalhasadása”.

Mindez, amit eddig elmondtunk, nem asszociációk belemagyarázása Móricz szövegébe. Hiszen Móricz a gyászbeszéd folytatásában többször is kimondja ezeket az azonosításokat: „Ady Endre, *mint egy fiatal isten* szállott ki a magasba, s az egekig dobta az *új igazságok lángoló ígét*”, „Itt járt közöttünk, élt-halt közöttünk, embertestvérünk: a *prófétánk* vala ő, s egyre jobban látjuk, *prófétánk* vala”, „Ez volt Ady Endre, a *prófeta*, a *jós*”. Végül: [teteme] „a törékeny korsó egy tündöklő jelenség szimbóluma marad, amely

isteni erőt s nagyságot jelent, s amely mindenkit megvált a földi élet nyomorú sötéttségétől, aki reá függeszti tekintetét”.

A retorizáltságnak másik jele (és jellemzője), hogy szinte minden lényeges szó, kifejezés háromszor (általában kétszer ugyanazon, harmadszorra némileg megváltoztatott formában) is megismétlődik a szövegben: „Költő fekszik... Költő jelent meg... Költő tündöklük...”, azután: „A forradalom költője ... fekszik ravatalon .. Embertestvérünk fekszik itt... Embertestvérünk fekszik itt...”. A beszéd folytatásában: „Ebbe a koporsóba egy nagyszerű ember van bezárva, akinek...”, „Egy nagyszerű tetem van e koporsóba bezárva, amely...” és „A költő, aki fölöttünk fekszik dupla koporsóban...”

A retorizáltságnak harmadik jele a szöveg nagyon erőteljes ritmizálhatósága. Ezt és a mondatszerkezetekben megfigyelhető hármasságot, párhuzamosságot és ritmikát a szövegnek „versszerű áttördelésével” próbálom érzékelteni. Egy olyasfajta tördeléssel, mint amilyennel Majakovszkij jelezte a szavalókórusok számára, hol kell tagolászünetet tartani a szövegmondásban. (A szüneteket | , illetőleg || jellel, valamint (a röpke szüneteket) a mondat egyes részeinek új sorba törésével jelzem. A hangsúlyfokozatokat dőlt szedéssel, egyszeres, illetőleg kétszeres aláhúzással érzékeltetem.)

Költő fekszik a ravatalon.||

Költő jelent meg a magasban,|

a halál által | az élet fölé emelt gyászpompában, |

s vonja magára a néptömegek figyelmét. ||

Költő tündöklük

fekete s vörös fényben a mai idők

véres és fekete ködén át.||

Ady Endre a ravatalon.|

Ki volt, |

akit ma annyian állunk körül,|

hogy hódolatot adjunk neki, ma, |

mikor megszűnt minden hódolat

minden hatalom megszemélyesítői előtt.||

Hogy tömjént gyűjtsunk előtte, ma, |

mikor ki kell húnynia

minden tömjénnek minden oltárokon.||

Hogy szeretetünk aranyát |

s háláink drágakincsét szórjuk elébe, ma,|

mikor nincs többé senki,

akit a tömegek fölött

az aranynak és a hatalomnak

személyes uralma megillessen.||

A forradalom költője, |
éppen az átalakult világszemlélet szellemi vezére
fekszik a ravatalon” |

megilleti őt a lelkeknek
minden hódolata, tömjéne és aranya.||

Embertestvérünk fekszik itt, |
akinek egész élete abban telt el, |
hogy ő sírta el a mi bánatunkat, |
ő átkozta el a mi átkainkat. |
ő szerette helyettünk az emberiséget, |
s ő szenvedett értünk az emberektől. |
ő szítja fel a mi borunk mérgét, |
s ő fizette le értünk a nyomorúság adóját.||

Embertestvérünk fekszik itt, |
akinek a lelke
tele volt
egy életen át
részegítő tűzzel, |
bánatos és mérgezett fájdalommal,|
jajgató és parancsoló, egeket ostromló viasko-
dással.||
Tele volt a lelke | küldetéssel, |
a tömegek lelkét sugározta ki, |
s az ő hajnali csillagfényénél virradt ránk |
a magyar jövő legcsudálatosabb,
most fakadó hajnalhasadása.||

[...]
Mert onnan jött,|
a magyar ugarról,|
amely átok alatt fekszik, |
hogy a kövér földek se teremhessenek.||

Onnan jött |
a magyar népből, |
amely hallatlan népenergiák gyűjtőmedencéje, |
s mégis értéktelenül és kihatlanul
tesped bennük az élet.||

Onnan jött |
 az emberiség őstalajából, |
 ahonnan, mint föld mélyéből |
 az alvó gázforrások kútjai szökellnek föl: |
évezredek szunnyadó energiái süvöltöttek ki
 az ő lelkén át. ||

Móricz Zsigmond gyászbeszédének csak a bevezető – az egész beszédnek mintegy negyedét kitevő – részéhez fűztem asszociációkat. Annyi azonban ebből is világossá válhatott, hogy ez a bevezető rész önmagában is kerek egész (a beszéd szerkezetét tekintve: részegész). Az is világossá válhatott, hogy Móricz egy szimbólumrendszer kialakításával és felhasználásával indította és emelte fel a helyzethez, a búcsúztatott személyiséghez, a helyhez illően és méltóan irodalmi rangúvá a gyászbeszédet. A mondatszerkezetek szerkezeti arányaival, a mondatstruktúrákban megfigyelhető párhuzamokkal olyan ritmikus hullámzást adott a szöveg hangzásának, mely folytatja a magyar retorikai dikció eötvösi, kossuthi hagyományait, és megfelel a korabeli rétori dikciónak, valamint az egyházi szónoklat hangzaskövetelményeinek is. Ugyanakkor – s ez már újabb vizsgálatok irányába nyithat ablakot – ez a dikció, ez a hangzásforma – megfigyeléseim szerint – tovább él a mai református és katolikus egyházi szónoklásban.

Jegyzet

¹A gondolat nem teljesen új a magyar irodalmi életben. Jókai 1854-ben, Magyar költők sorsa című írásában a következőket írja Garayról szólván: „Kérdezém tőle: hogy van? Rekedt, sípoló hangon válaszolt »még tavaly csak egy krajcárt értem, most már érek két krajcárt.« (...) Ezt a tréfát sokszor elmondta még, midőn egészsége felől tudakozódtam: hol két, hol három krajcárra becsülte magát. – *Most már gyémántokat érsz jó öreg barátom, mert most már el vagy temetve. – Meg kelle halnod, hogy bebizonyítsa a nemzet, mennyit értél neki?*” (In: Jókai Mór: Írói arcképek. Unikornis Kiadó. Bp., [1993] Gyűjteményes díszkiadás 29. kötet, 6.)